

بسم الله الرحمن الرحيم

☐ ماهیت و مبانی
کلامی تکلیف

موضوع:

کلام استدلالی: ۵۶ (کلام و عقاید: ۱۸۷)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۱۸۲۴

مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۴۳۲۲

مسعودی، محمدهاشم، ۱۳۵۲ -

ماهیت و مبانی کلامی تکلیف / محمدهاشم مسعودی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۵.

[۲۶۸] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۱۸۲۴) (کلام و عقاید: ۱۸۷. کلام استدلالی: ۵۶)

ISBN 978-964-09-0485-5 ۵۳۰۰ تومان.

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیا.

Muhammad-Hashem Masudi. The Essence of and Theological

ص. ع. به انگلیسی:

Foundations for Religious Obligations

کتابنامه: ص. [۲۴۳] - ۲۴۸، همچنین به صورت زیرنویس.

نماینه.

۱. تکلیف. ۲. تکلیف (کلام). ۳. کلام شیعه. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب.

ب. عنوان.

۲۹۷/۳۱

BP ۱۶۳ / ۷ / م ۵ م ۲

۱۳۸۸

ماهیت و مبانی کلامی تکلیف

محمد هاشم مسعودی

بوستان کتاب
۱۳۸۸

بوستان کتاب

ماهیت و مبانی کلامی تکلیف

• نویسنده: محمد هاشم مسعودی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۸ • شمارگان: ۱۲۰۰ • بها: ۵۳۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۷۷۴۲۱۵۵-۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۷۷۴۳۴۲۶
- ♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- ♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خ فلسطین جنوبی، دست چپ کوچه دوم (پشن)، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۵
- ♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
- ♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- ♦ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
- ♦ فروشگاه شماره ۶ (ویژه جوانان): قم، ابتدای خیابان شهدا، تلفن: ۷۳۹۲۰۰
- ♦ پخش پکنا (پخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه بامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳
- ♦ نمایندگی های فروش کتاب مؤسسه در داخل و خارج کشور (ضمیمه برگه نظرخواهی آثار انتهایی کتاب)

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۴۰۳۰۳ • پست الکترونیک: E-mail:info@bustaneketab.com • وبسایت: <http://www.bustaneketab.com>

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: <http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: سیدرضا سجادی نژاد • سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: مهدی رفیعی موحّد • نماینده ساز: فرج الله جهان دوست • چکیده عربی: سهیله خائفی • چکیده انگلیسی: مریم خائفی • فنی: مصطفی محفوظی • مسئول واحد حروفنگاری: احمد مؤتمنی • اصلاحات حروفنگاری: محمد رضایی، عباس شکویی و احمد مؤتمنی • صفحه آرایی: احمد محمدی فرد و حسین محمدی • کارشناس و کنترل نمونه خوانی: محمدجواد مصطفوی • نمونه خوانی: سید کاظم رضوی و مرتضی عراقی • نظارت و کنترل آماده سازی و بازخوانی نهایی متن: بیژن سهرابی • کنترل فنی صفحه آرایی: سیدرضا موسوی منش • کارشناس طراحی و گرافیک و طراح جلد: مسعود نجابتی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده سازی: حمید رضا تیموری • برنامه ریزی و کنترل تولید: امیرحسین مقدم منش • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

ریس مؤسسه
سید محمد کاظم شمس

فهرست مطالب

۱۷	چکیده
۱۹	مباحث مقدماتی
۱۹	تبیین موضوع
۲۰	سؤال‌های اصلی و فرعی
۲۱	فرضیه تحقیق
۲۱	اهداف و ضرورت تحقیق
۲۲	نوآوری‌های تحقیق
۲۵	فصل اول: کلیات تحقیق
۲۵	تعریف علم کلام
۲۸	اهداف و غایات علم کلام
۲۸	دین‌شناسی تحقیقی
۲۹	نتیجه تربیتی علم کلام
۲۹	ارشاد و هدایت
۳۰	پاسداری از عقاید دینی

۳۱	 مبانی کلامی
۳۱	 تعریف تکلیف
۳۲	 تکلیف در لغت
۳۲	 تکلیف در اصطلاح
۳۴	 تعریف حق
۳۶	 حق در قرآن
۳۷	 حق در مقابل تکلیف
۳۸	 تعریف دین
۳۸	 دین در لغت
۳۹	 معنای دین از نظر قرآن
۴۰	 تعاریف دانشمندان و متکلمان اسلامی از دین
۴۱	 مقصود از دین
۴۲	 تعریف مصلحت
۴۲	 مصلحت در لغت
۴۴	 مصلحت از نظر فلاسفه
۴۷	 فصل دوم: مباحث کلامی تکلیف
۴۷	 ماهیت تکلیف
۴۷	 تکلیف در اصطلاح متکلمین
۴۸	 تکلیف از دیدگاه متکلمان معتزله
۵۰	 تکلیف از دیدگاه متکلمان امامیه
۵۲	 عناصر مهم در تعریف تکلیف
۵۲	 اراده

۵۲	کلفت و مشقت
۵۲	اختلاف رتبه
۵۳	حضور سه عضو «مکلف»، «مکلف» و «عمل تکلیفی»
۵۳	چرایی تکلیف
۵۴	در معرض تحصیل ثواب قرار دادن (تعریضاً للثواب)
۵۷	اجتماعی بودن انسان و نیاز زندگی اجتماعی به قوانین الهی
۵۸	عدم تکلیف خداوند مستلزم اغرای به قبیح است
۶۰	اقسام تکلیف
۶۱	تکلیف الزامی و تکلیف غیر الزامی
۶۱	تکلیف الزامی
۶۱	تکلیف غیر الزامی
۶۲	تکلیف اعتقادی (نظری) و تکلیف عملی
۶۲	تکلیف اعتقادی
۶۳	تکلیف عملی
۶۳	تکلیف عملی عقلی
۶۳	تکلیف سمعی و نقلی
۶۴	تکلیف فردی و تکلیف اجتماعی
۶۴	تکلیف فردی
۶۴	تکلیف اجتماعی
۶۵	رابطه حق و تکلیف
۶۷	رابطه تلازم یا تقابل
۶۹	تناسب حق و تکلیف یک فرد با دیگران
۶۹	تناسب حق و تکلیف هر عضو یا هر فرد

۷۱	تکالیف، راه رسیدن به حقوق
۷۴	رابطه حق و مصلحت
۷۷	شرایط تکلیف
۷۷	شرایط نفس تکلیف
۷۸	شرایط متعلق تکلیف
۷۹	شرایط تکلیف کننده
۸۰	شرایط تکلیف شونده

۸۳	فصل سوم: مبانی کلامی تکلیف
۸۳	حسن و قبح عقلی
۸۴	معنای حسن و قبح
۸۵	کاربردهای حسن و قبح
۸۵	کمال و نقص
۸۵	ملایم یا منافر با طبع
۸۶	مصحلت یا مفسده
۸۷	مدح و مذمت
۸۸	تعیین محل نزاع
۹۱	دلایل اثبات حسن و قبح عقلی
۹۱	دلایل نقلی
۹۱	آیات
۹۲	روایات
۹۳	دلایل عقلی
۹۵	دلایل اشاعره برانکارحسن و قبح عقلی

فهرست مطالب ♦ ۱۱

۹۹.....	حق ملکیت و مالکیت خداوند متعال
۱۰۰.....	مالکیت خداوند در قرآن
۱۰۴.....	نتیجه گیری
۱۰۵.....	حق حاکمیت الهی
۱۰۶.....	دلایل قرآنی حاکمیت انحصاری خداوند
۱۱۰.....	دلایل عقلی انحصار حاکمیت و قانون گذاری برای خداوند
۱۲۰.....	قاعده لطف
۱۲۱.....	تعریف لطف
۱۲۱.....	لطف در لغت
۱۲۲.....	لطف در اصطلاح متکلمان اسلامی
۱۲۵.....	نکات قابل استفاده از تعاریف
۱۲۶.....	اقسام لطف
۱۲۷.....	لطف به اعتبار فاعل آن
۱۲۸.....	لطف عام و خاص
۱۲۸.....	لطف «محض» و لطف «مقرب»
۱۳۱.....	دیدگاه های مطرح پیرامون قاعده لطف
۱۳۱.....	دلایل گروه عدلیه
۱۳۶.....	دلایل گروه اشاعره
۱۳۸.....	شرایط قاعده لطف
۱۴۰.....	جمع بندی و نتیجه گیری
۱۴۵.....	حکمت الهی (هدف مندی جهان آفرینش و انسان)
۱۴۶.....	نقد و بررسی دیدگاه های مطرح پیرامون علت غایی در افعال الهی
۱۴۶.....	نقد و بررسی دیدگاه اول

۱۴۷	انواع فاعل بالغرض
۱۴۹	نقد و بررسی دیدگاه دوم
۱۴۹	دلایل گروه عدلیه
۱۴۹	دلایل نقلی
۱۵۱	دلایل عقلی
۱۵۳	در افعال الهی چه هدفی نهفته است؟
۱۵۵	نقد کلام متکلمان در باره غرض افعال الهی
۱۵۷	نظر مختار
۱۵۷	توصیف کار حکیمانه
۱۵۷	حکمت در لغت
۱۵۸	حکمت در اصطلاح متکلمان
۱۶۰	آثار و نتایج حکمت الهی
۱۶۰	معلّل بودن افعال خدای تعالی به اغراض و غایات
۱۶۱	وجوب تکلیف
۱۶۴	وجوب بعثت انبیا
۱۶۴	فواید بعثت انبیا
۱۶۷	محال بودن تکلیف به مالا یطاق
۱۶۸	رحمت الهی
۱۶۹	رحمت الهی در روایات
۱۷۱	تطبیق قاعده رحمت بر تکلیف
۱۷۲	عدل الهی
۱۷۲	تعریف عدل
۱۷۲	عدل در لغت

فهرست مطالب ❖ ۱۳

۱۷۳	عدل در اصطلاح
۱۷۵	عدل الهی از دیدگاه روایات
۱۷۶	موضوع و حقیقت عدل
۱۷۷	رابطه عدل و حکمت
۱۷۹	اقسام عدل الهی
۱۷۹	عدل تکوینی
۱۷۹	عدل تشریعی
۱۸۱	دلیل عقلی بر عدل الهی
۱۸۴	نتایج و متفرعات عدل الهی
۱۸۵	اختیار و آزادی انسان
۱۸۵	خداوند متعال اراده کار قبیح نمی‌کند
۱۸۶	لزوم تکلیف و بیان احکام
۱۸۷	لزوم لطف بر خداوند
۱۸۹	فصل چهارم: مبانی انسان‌شناسانه تکلیف
۱۸۹	انسان
۱۸۹	انسان در لغت
۱۹۰	انسان از نظر اسلام
۱۹۱	قدرت
۱۹۲	تعریف قدرت
۱۹۲	قدرت در لغت
۱۹۳	قدرت در اصطلاح
۱۹۳	قدرت در فلسفه و کلام

۱۹۴	ویژگی های قدرت
۱۹۴	اختیار
۱۹۴	تعریف اختیار
۱۹۴	اختیار در لغت
۱۹۶	اختیار در اصطلاح
۱۹۶	۱. اختیار در مقابل اضطرار
۱۹۶	۲. اختیار در مقابل اکراه
۱۹۶	۳. اختیار به معنای قصد و گزینش
۱۹۷	۴. اختیار در مقابل جبر
۱۹۹	آزادی
۱۹۹	تعریف آزادی
۲۰۱	تاریخچه مسئله جبر و اختیار
۲۰۱	دلایل اهمیت این مسئله در میان مسلمانان صدر اسلام
۲۰۳	آرا و نظریات درباره جبر و اختیار
۲۰۴	بررسی و نقد سه نظریه فوق
۲۰۴	الف. نظریه معتزله
۲۰۵	دلایل معتزله برای اثبات نظریه تفویض
۲۰۶	نقد نظریه معتزله
۲۱۱	ب. نظریه جبریه (اشاعره)
۲۱۴	نقد نظریه اشاعره و پاسخ از استدلال آن ها
۲۱۷	ج. امامیه و نظریه امر بین الامرین
۲۱۷	تبیین دیدگاه امر بین الامرین
۲۲۲	ادله امر بین الامرین

۲۲۶..... تفاوت‌های آزادی غربی و آزادی مورد تأیید اسلام

۲۳۰..... اختیار و آزادی، امتیاز اصلی انسان و راز تفاوت آن با حیوانات

۲۳۱..... نتیجه‌گیری

۲۳۳..... خاتمه

۲۳۳..... جمع‌بندی و نتیجه بحث

۲۴۳..... کتاب‌نامه

۲۴۳..... الف. کتب

۲۴۸..... ب. نشریات

۲۴۹..... نمایه

۲۵۱..... آیات

۲۵۳..... روایات

۲۵۴..... اعلام

۲۵۸..... موضوعات

چکیده

نگارنده با اعتقاد به این که مرزبانی از هویت اعتقادی جامعه اسلامی و شیعی، نگاه‌بانی از باورها و ایمان جامعه شیعی، از اصلی‌ترین رسالت حوزه شیعه به شمار می‌آید و از آن جا که سالیانی است خود را مفتخر به حضور در این حوزه مقدسه می‌بیند، به انگیزه انجام این رسالت خطیر ولو در حد بسیار محدود و به اندازه یک گام بسیار بسیار کوچک، اما با امید به این که بتواند گام‌های بعدی را بلندتر و استوارتر بردارد، اثر حاضر را تحت عنوان ماهیت و مبانی کلامی تکلیف در چهار فصل تدوین نموده است.

در فصل اول، ابتدا از مباحثی مقدماتی بحث شده است که هر تحقیقی بدان نیازمند است؛ از قبیل ضرورت و اهمیت تحقیق، پیشینه تحقیق، اهداف تحقیق و فرضیه تحقیق و در انتها به تبیین و توضیح چند واژه به عنوان واژگان کلیدی بحث پرداخته شده است؛ واژگانی همچون «کلام»، «مبانی کلامی»، «تکلیف»، «حق»، «دین» و «مصلحت».

در فصل دوم، مباحث کلی تکلیف، مثل «ماهیت تکلیف»، «چرایی تکلیف»، «اقسام تکلیف»، «رابطه حق و تکلیف و حق و مصلحت» و «شرایط قانون‌گذار»، مورد بررسی و پژوهش قرار گرفته است.

در فصل سوم، از چند مبنای مهم کلامی برای تکلیف، بحث شده و مواردی همچون «حُسن و قبح عقلی»، «حق ملکیت و مالکیت خداوند»، «حق حاکمیت خداوند»، «قاعده لطف»، «حکمت خداوند» و «رحمت و عدالت خداوند» بیان شده و برای هر مورد تعاریف لغوی و اصطلاحی آن و نیز دیدگاه‌ها و نظریات مطرح شده پیرامون آن، ذکر گردیده و مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و در نهایت دیدگاهی که از حمایت و پشتیبانی دلایل عقلی و نقلی محکم برخوردار است، تقویت گردیده است.

در فصل چهارم، تحت عنوان «مبانی انسان شناسانه تکلیف» از عناصر و فاکتورهایی مانند «قدرت»، «آزادی» و «اختیار» انسان، بحث شده است. در ابتدای فصل واژه‌های «انسان»، «قدرت»، «اختیار» و «آزادی»، مورد تبیین و تفسیر واقع شده است و بعد در ادامه بحث «آزادی انسان»، مسئله «جبر و اختیار» مورد پژوهش قرار گرفته است.

سه دیدگاه مهم مطرح شده بین مسلمین در رابطه با افعال صادره از انسان‌ها، بیان گردیده و دلایل هر کدام مورد نقد و ارزیابی واقع شده است که در نهایت نظریه «أمر بین الأمرین» به عنوان تنها نظریه قابل پذیرش و به دور از هر نوع عوارض جانبی و لوازم فاسد، به اثبات رسیده است که متضمن اختیار و آزادی نسبی و مشروط برای انسان می‌باشد و همین اختیار و آزادی محدود و مشروط، مبنای «تکلیف» برای انسان‌ها معرفی گردیده است.

سرانجام با یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از کل بحث، کار تدوین به پایان رسیده است.